

RÓMOVIA A EDUKÁCIA

ŠKOLIACI PROGRAM O MULTIKULTURALIZME A MOTIVÁCII
PRE UČITEĽOV ŽIAKOV STREDNÝCH ŠKÔL
POCHÁDZAJÚCICH ZO SOCIÁLNE ZNEVÝHODNENÉHO A
VÝCHOVNE MENEJ PODNETNÉHO PROSTREDIA

©

Mgr. Martina Balogová Slobodníková
PaedDr. Ingrid Zubková

Projekt PHARE
20030049950105-01-0001

Podpora integrovaného
vzdelávania Rómov

Publikácia vychádza ako výstup riešenia
projektu PHARE 2003 0049950105-01-0001
Podpora integrovaného vzdelávania Rómov
Aktivita 2

© Mgr. Martina Balogová Slobodníková
PaedDr. Ingrid Zubková

Recenzent: PaedDr. Ján Cangár

EUROFORMES, s.r.o.

ISBN', \$!, - &* * !\$) !'

Obsah

ÚVOD	6
1. RÓMOVIA A EDUKÁCIA.....	9
1. 1 Rómsky žiak	9
1. 2 Rómske deti v nerómskej škole	11
1. 3 Vzťah rómskych rodičov k vzdelávaniu	13
1. 4 Učiteľ rómskych žiakov.....	14
1. 5 Asistent učiteľa	17
1. 6 Spolupráca rómskej rodiny a školy	19
1. 7 Možnosti skvalitnenia spolupráce školy s rómskou rodinou	23
1. 8 Vzdelávanie rodičov	24
2. VPLYV VZDELÁVANIA NA ZAMESTNANOSŤ RÓMOV	27
ZÁVER.....	31
ZOZNAM POUŽITEJ LITERATÚRY	33
ODPORÚČANÁ LITERATÚRA	34

ÚVOD

Rómske spoločenstvo na Slovensku v podstate predstavujú relatívne samostatné a relatívne prepojené široké rómske rodiny, disponujúce vnútornou obrannou jednotou vo vzťahu k nerómskemu spoločenstvu. Rok 1989, ktorý sa uvádza ako začiatok výrazných zmien v našej spoločnosti, zastihol obyvateľov Slovenskej republiky vo zvlášťnej situácii. Na jednej strane sa oživila nádej, že uskutočňované demokratické zmeny v sociálnej politike a ekonomike zabezpečia vyšší rozvoj životnej úrovne. Na druhej strane sociálna realita obyvateľov začala odhaľovať problémy transformácie spoločnosti, a to so zabezpečením bývania, stravovania, dopravy, ako aj ostatných prvkov spoločenského života.

Po prvých rokoch transformácie a prechodu na trhovú ekonomiku, došlo v našej spoločnosti k poklesu reálnych príjmov, čo predstavuje zníženie životnej úrovne obyvateľstva. To odzrkadľuje skutočnosť, že nie je ľahké uskutočniť rozsiahle systémové zmeny, ktoré umožňujú hladký chod sociálno-trhového hospodárstva a tomu adekvátne fungovanie systému sociálneho zabezpečenia.

Od roku 1989 nastali v hospodárení domácností výrazné zmeny, najmä liberalizáciou cien. Prioritami v hospodárení domácností sa stali výživa a bývanie, čo predstavuje aj najväčšiu časť výdavkovej položky rodín v nižších príjmových pásmach. V jednotlivých typoch domácností sa najčastejšie objavuje problém, súvisiaci so zabezpečením dostatku finančných zdrojov. Najmä sociálne odkázané domácnosti s nezamestnanými členmi v rodine, sú vážne ohrozené.

Uvedená charakteristika sociálnej situácie rodín na Slovensku po roku 1989 sa najvýraznejšou mierou týka rómskeho spoločenstva. Objavuje sa nový pojem – chudoba, ako mikro a makro rozmer súčasnej sociálnej skutočnosti určitej časti rómskej society na Slovensku. Problematika chudoby, resp. nízkopríjmových domácností je na Slovensku riešená prostredníctvom zákona o životnom minime, a to v závislosti od rastu životných nákladov.

Prebiehajúca transformácia sociálnej sféry je sprevádzaná problémami v životnej úrovni obyvateľstva a diferenciaciou príjmov občanov. V rámci diferenciacie vzniká skupina domácností, ktoré nie sú schopné riešiť svoju situáciu vlastnými silami a sú odkázané na pomoc iných. Výsledky výskumov a štatistických analýz u nás aj vo svete jednoznačne poukazujú na závislosť medzi počtom nezaopatrených detí v rodine a mierou jej chudoby, na výrazne vyššiu ohrozenosť neúplných rodín a rodín v istých fázach životného cyklu. Dlhodobejší život v chudobe a v ohrození chudobou veľmi negatívne vplýva na vzdelanostný, psychický a zdravotný stav detí, vytvárajú sa silné predpoklady reprodukcie chudoby v ďalšej generácii. Rómska populácia má najmä vo väčších rómskych sústrediach vážne sociálne a existenčné problémy. V miestach, kde je vyššia koncentrácia zaostalo žijúcich Rómov, sa objavujú predovšetkým tieto negatívne skutočnosti :

- vysoká nezamestnanosť
- vysoký podiel na páchaní priestupkov a trestných činov
- nízka úroveň právneho vedomia
- nevyhovujúce podmienky bývania rómskych občanov

- vysoký počet mladistvých postihnutých rôznymi socionávykmi (závislosť na prchavých látkach, hracích automatoch a i.)
- zhoršený zdravotný stav, postihnutie invaliditou, mentálnou zaostalosťou
- pôrodnosť maloletých dievčat
- zlá životospráva
- nedostatočná starostlivosť o maloleté deti
- výchovné a vzdelávacie zanedbávanie detí
- nepravidelná školská dochádzka do školy a iné závažné problémy.

Po roku 1989 došlo k výrazným ekonomickým a kultúrno-spoločenským zmenám, ktoré priniesli na jednej strane demokraciu, na strane druhej však nové javy, ako nezamestnanosť a iné problémy. Rómske spoločenstvo v dôsledku predchádzajúceho paternalistického spôsobu štátnej ideológie a prístupu k riešeniu problematiky vzájomného spolunažívania Rómov a majoritnej spoločnosti, nebolo na tieto demokratické zmeny pripravené. Vo všetkých postkomunistických krajinách sa prejavuje nezáujem o nekvalifikované pracovné sily, čo postihuje najmä Rómov v dôsledku ich nízkej vzdelanostnej úrovne.

Seman, K. (1991, s. 83) tvrdí, že, „rómsky problém nie je problémom iba Rómov, ale celej spoločnosti – Rómov i Nerómov, ba často viac Nerómov, ktorí majú prostriedky a spôsobilosť riešiť ho na požadovanej úrovni“. Spolunažívanie Rómov a majoritnej spoločnosti silne závisí od existujúcich predsudkov. Súčasná konfliktnosť vyplýva aj zo zlej sociálnej situácie Rómov. Ďalším dôvodom sú zvyky a zvláštnosti Rómov, ktoré majoritná spoločnosť nechápe ako ich prirodzenú danosť.

Rous J. (1994) konštatuje, že na vrodené a získané dispozície akosi zabúdame, či ich patrične nezhodnocujeme a podáva uvedenú charakteristiku rómskeho etnika :

1. Povahové zvláštnosti (slabá vôľa a vytrvalosť, nespoľahlivosť, psychickú labilitu, strach, tendencie silného preceneňovania sa, precitlivenosť)
2. zvláštnosti v správaní sa
3. iné zvláštnosti

Problémy konfliktnosti možno vymedziť v niekoľkých rovinách. Jednou z nich je majoritný tlak spoločnosti a nepripravenosť Rómov (po zmenách po roku 1989), ďalšiu možno prezentovať filozofiou rómskeho myslenia a spôsobu doterajšieho života.

1. RÓMOVIA A EDUKÁCIA

Podľa **J. Balvina (2004)** pri vytváraní koncepcie výchovy a vzdelávania rómskeho žiaka a aj pri jej realizácii, je nevyhnuté realizovať systémový prístup, to znamená zvažovať a analyzovať podmienky:

- biologické, etnické (kultúra, história, hodnoty, jazyk),
- psychické (psychologické tlaky, vytváranie dlhodobými vzťahmi antagonizmu a nedôverou medzi rómskou komunitou, rodinou a majoritnou spoločnosťou, strach, podozrievavosť, odmietanie, agresivita),
- sociálne (postavenie v spoločnosti, nedávna minulosť, v ktorej zasiahol rómsku komunitu vážny sociálny prepád v dôsledku nedostatku vzdelania a malej schopnosti uplatniť sa na trhu práce, pokusy pozitívne riešiť rómsku otázku, rozmach xenofóbie, rasizmu a neochota riešiť čokoľvek, čo sa týka Rómov, rôzne hnutia a organizácie Rómov hľadajúce riešenia),
- súčasný systém školskej sústavy (jej stav, úroveň vzdelávania Rómov).

1. 1 Rómsky žiak

Jedným z hlavným problémom rómskeho žiaka je jeho neprospech. Na učenie sa rómskeho žiaka môžu negatívne vplyvať napr. zlé materiálno-ekonomické podmienky, nízka kultúrna úroveň rodiny, príp. narušená štruktúra rodiny, nízka kvalita rodinnej výchovy, nepriaznivé postavenie žiaka v rodine, minimálna alebo nejestvujúca spolupráca rodiny so školou.

Neúspešnosť rómskeho žiaka má vplyv na jeho ďalšie vzdelávanie sa. **F. Godla (2000)** tvrdí, že „... nedostatočná úspešnosť rómskych žiakov v ZŠ v podstate znamená, že títo žiaci nie sú pripravení zvládnuť nielen prijímacie skúšky na stredné školy, ale ani stredoškolské štúdium. Iste to neplatí o každom. Ukazuje sa, že bez dôslednej vedomosti, psychologickkej, jazykovej a etickej prípravy rómskeho žiaka zvlášť, nie je možné očakávať, že tento bude úspešný v ďalšom t. j. stredoškolskom štúdiu, ktoré je veľmi náročné, alebo že o takého štúdium sám, či jeho rodičia prejavia trvalejší záujem.“ Vráťme sa k príčinám neúspešnosti rómskych žiakov. Má niekoľko príčin:

- odlišný jazykový vývoj,
- odlišná kvalita v plnení funkcií rodinnej výchovy,
- nedocenený význam vzdelávania u niektorých Rómov,
- nedostatočná príprava pre školu,
- nižšia informovanosť časti žiakov vyplývajúca so sociálnej izolovanosti mnohých rodín
- nedostatočná pripravenosť učiteľov pre prácu s **minoritami** (**E. Šotolová, 2000, s. 39**).

Ak má byť rómsky žiak úspešný v škole je potrebné: „okrem iného motivovať učiteľov finančne, ako aj ďalším vzdelávaním s dobrým vybavením škôl a využívať silné stránky detí pri vyučovaní. Pri tomto vzdelávaní sú dôležité aj vedľajšie aktivity, zohľadnenie významu školských

klubov a krúžkov a ich združujúci efekt za účelom nájsť vodcovské typy, podporovať nadregionálne stretnutia školských klubov, krúžkov a ich vedúcich, podporovať školenia vedúcich krúžkov, podporovať prepojenosť mimoškolských aktivít s činnosťou celosieťových organizácií, podporovať a umožniť ciele opakovanie preventívnych programov.“ (**A. Tkáčová, 2003, s. 230**).

O tom, aký vzťah si rómsky žiak vytvorí ku škole záleží: „do veľkej miery na zodpovednosti učiteľa, ktorá je do určitej miery závislá ne jeho osobnostnej príprave v rámci prípravného vzdelávania učiteľov. Hlavnými líniami prípravy je proces osobnostného rozvoja človeka, ktorý by mal byť pozitívne stimulujúcim činiteľom pre deti, prípadne dobrým vzorom, sledovanie rozvoja jeho sociálneho - kultúrneho rozhl'adu, sociálne komunikačných schopností, postojov a celej pedagogickej kultúry, ktorá spočíva v aktívnych výkonov výchovnej role.“ (**J. Balvin, 1999, s. 55**).

Najväčším problémom pri nástupe rómskeho žiaka do školy je neznalosť, príp. nedostatočná znalosť vyučovacieho jazyka, čo môžeme chápať ako jednu z hlavných príčin jeho neúspešnosti, hlavne v nižších ročníkoch.

„Prevažujú dôkazy, že rozvoj jazykovej a komunikačnej kompetencie u detí je viazaný na ich odlišnom socio-kultúrnom (predovšetkým rodinnom) prostredí, a že rozdiely z toho vznikajúce, môžu viesť k vyšším či nižším školským úspešnostiam detí, k ich nerovnakým vzdelávacím šanciam.“ (**J. Průcha, 2000, s. 153**). Rómsky žiak si tak pri nástupe do školy osvojuje základné pojmy slovenčiny. „Slovenský jazyk je pre rómskeho prvého cudzím jazykom, s celkom odlišnými charakteristickými znakmi a zvláštnosťami. Taktiež by mal učiteľ tolerovať výslovnosť rómskeho dieťaťa, pretože nemá rozšírenú slovnú zásobu a nepozná niektoré slovné spojenia, respektívne výslovnosť spoluhlások.“ (**J. Balvin, 1999 s. 55**). Rómsky jazyk sa stáva prekážkou medzi rómskym dieťaťom a učiteľom, školou. „Bez dobrého zvládnutia vyučovacieho jazyka, t. j. slovenčiny, dieťa nemôže byť v škole úspešné, nemôže pokračovať v ďalšom štúdiu, či v príprave na životné povolanie.“ (**F. Godla, 2000, s. 3**). Pre zlepšenie komunikácie a rozvoj jazyka je náročná a dôležitá pedagogická práca. Nebolo by iste na škodu, keby sa Rómovia učili svoj jazyk, slovenský jazyk a najmenej jeden cudzí jazyk, a to čo najskôr – už v materskej škole pod vedením dobrých odborníkov na jazykové vzdelávanie. Školy, učitelia by mali mať k dispozícii diagnostický rozvoj reči, jazyka a aby na základe poznania individuálnej úrovne ovládania jazykov vytvorili individuálne vzdelávacie programy na rozvoj reči a komunikácií, ide najmä o diagnostikovanie pasívnej a aktívnej slovnej zásoby. Je potrebné vypracovávať, overovať a do praxe zavádzať ucelené programy rozvoja reči, jazyka, a komunikácie rómskych detí, ale aj detí iných menšín, z iných kultúr, pre ktorých je slovenský jazyk druhým alebo cudzím jazykom. Učitelia by mali absolvovať moderné jazykové a komunikačné vyučovanie, ako aj vytvoriť dobré materiálne podmienky na toto vzdelávanie (učebnice, testy, cvičebnice, slovníky, využívanie rómskych rozprávok, časopisov, učebníc a pod.)

Všetky tieto problémy a príčiny je možné odstrániť predškolskou výchovou, umiestňovaním detí do prípravných tried – nultých ročníkov alebo pôsobením rómskeho asistenta učiteľa na škole.

1. 2 Rómske deti v nerómskej škole

Nasledujúci text sa týka rómskych detí, ktoré pochádzajú z nevyhovujúceho rodinného prostredia. Túto poznámku sme uviedli preto, aby sme sa vyhli podozreniu, že píšeme o vplyve rómskej rodiny na výchovu detí iba v negatívnom zmysle.

Rómske dieťa, ktoré absolvuje povinnú školskú dochádzku, je odkázané na školy majoritnej spoločnosti, ktoré sú mu z hľadiska zvykov, tradícií, požiadaviek a prístupov cudzie. Ak chceme analyzovať vzťah rómskeho dieťaťa a školy, je nutné najprv charakterizovať špecifiká, ktorými sa rómske dieťa odlišuje od dieťaťa nerómskeho.

Rómske dieťa prijíma spôsob života, správania, zvyky a názory svojej rodiny, uznáva iné spoločenské normy ako dieťa z nerómskej spoločnosti. Preto je potrebné začať s výchovou rómskych detí čo najskôr, aby sa negatívnym javom a vplyvom predchádzalo. K tomuto názoru sa pridáva aj **P. Řičan (1998)**, ktorý píše, že častým a veľmi vážnym handicapom je nevyhovujúce bývanie a životospráva rómskej rodiny, z ktorej dieťa pochádza. Nepravidelná a nevyhovujúca strava a spánok zhoršujú duševnú kondíciu a celkový zdravotný stav (**P. Řičan, 1998**). Ďalším nie práve pozitívnym faktom je, že len veľmi málo rómskych detí prechádza predškolskou prípravou a výchova v rómskej rodine nie je spravidla dobrou prípravou pre budúcu školskú prácu.

Nevhodný retardačný vplyv sociálneho prostredia rómskych rodín môže škola zmeniť, ak od začiatku výchovno–vzdelávacieho procesu zvolí vhodné prístupy k deťom. U väčšiny rómskych detí sa počiatky neúspechu prejavujú už pri vstupe do školy. Práve vhodný prístup učiteľa v materskej škole, osobitne zameraný na formovanie tvorivých schopností (a rozvoj slovnej zásoby slovenského jazyka) rómskych detí, môže prekonať počiatočný vývojový deficit. Najväčšie výchovno–vzdelávacie problémy majú rómske deti v prvých rokoch školskej dochádzky. Rómske dieťa je v triede v špecifickom postavení. Dostáva sa do spoločnosti detí, ktoré vyrastali v inom myšlienkovom svete, v inom systéme životných hodnôt a inom životnom rytme. Preto treba vychádzať z poznania, že školská zrelosť väčšiny rómskych detí v porovnaní s ostatnou populáciou je nižšia, že majú malú slovnú zásobu spisovnej reči, že majú menšiu schopnosť sústrediť sa a udržať pozornosť. Tu treba pôsobiť veľmi citlivo a pozorne, hľadať cesty a prístupy, ktoré budú mať úspech, využívať overené skúsenosti. Cieľom je, aby čo najviac detí získalo základné vzdelanie. Táto snaha ale často naráža nielen na odpor zo strany detí, ale aj na nezáujem a nepochopenie zo strany rodičov. Mnoho z nich nezvláda výchovu svojich dospelievajúcich detí, majú nízke vzdelanie, a teda nemôžu byť svojim deťom oporou v problémových situáciách. Na druhej strane má však rómska rodina na svoje deti nesmierny vplyv. V tejto súvislosti je dôležité zistiť ako prebieha socializácia v rómskej rodine a analyzovať jej dopady na dieťa. Výchova v rómskej rodine nie je individualistická, ale kolektivistická, nesmeruje k výchove individuality, ale člena širšej rodiny. Výchova všetko sa rieši kolektívne, individuálne rozhodnutia sa neodporúčajú. Prvým zákonom pri výchove dieťaťa je jeho voľnosť. Od dieťaťa sa nevyžaduje, aby sa pri plnení školských povinností namáhalo, rodičia s najnižším vzdelaním necítia potrebu výrazne meniť svoj spôsob života (inštinktívne cítia, že to je problém majoritnej spoločnosti) a tak isto vedú aj svoje deti. Rodina dieťa chráni, je jeho útočiskom, ale aj mantinelom, ktorý nesmie prekročiť, rodina

odovzdáva dieťaťu svoje rómske hodnoty, zvyky, kultúru, filozofiu myslenia a života, čoho súčasťou je aj odmietanie filozofie života a myslenia majoritnej spoločnosti.

Deti majoritnej spoločnosti sú na vzdelávanie v našom školskom systéme pripravené, pretože ich k tomu rodičia od malička cieľavedome vedú, zatiaľ čo rómske deti majú o škole veľakrát iba hmlistú predstavu, nakoľko sú odkázané len na sprostredkované informácie od svojich rodičov, prípadne starších súrodencov, či kamarátov, ktorí ako sme už spomínali sami nemali ku škole vytvorený nejaký bližší vzťah a tento svoj postoj odovzdávajú aj deťom. Majoritní rodičia sú zameraní predovšetkým na výkon dieťaťa v škole, na výsledky teda na to, čo ich potomkovi v škole ide, čo mu nejde. Vzdelané matky sa najviac zameriavajú na oblasť, kde môžu svojim deťom pomôcť, to znamená na školskú prípravu. Naproti tomu pre rómske matky je najdôležitejšie, ako sa dieťa v škole cíti. Zaujímá ich ako učitelia reagujú na ich deti a ako sa chovajú k samotným rodičom, teda na vzťahy v škole. Rómski rodičia hodnotia školu a učiteľov na základe reakcií detí. Výkon dieťaťa v škole nie je považovaný za kľúčovú oblasť

Ako píše **P. Říčan (1998)**, nástup do prvého ročníka je v živote rómskeho dieťaťa nesmierne významným okamihom, kedy sa o mnohom rozhoduje. Rómovia sa často školy boja, nezriedka právom. Dôvodom je diskriminácia, ktorej obeťou sa stávajú a to jednak zo strany spolužiakov a, bohužiaľ, niekedy aj zo strany učiteľov. Nerómski rodičia často vedú svoje deti k tomu, aby sa od rómskych spolužiakov dištancovali. Preto sa rómske deti stretávajú s tým, že sa od nich spolužiaci šťitavo odťahujú, odmietajú vedľa nich sedieť atď.

Nerómsky kamarát je prestížny, ale pre Róma nie je ľahké ho získať, býva ním preto niekedy dieťa, o ktoré väčšina ostatných spolužiakov nemá záujem. Rómske dieťa, ktoré spoločnosť vrstovníkov nevyhnutne potrebuje, tak niekedy končí v partii, kde prijímú každého, kto je ochotný podriaďiť sa jej pravidlám. Často to znamená účasť na kriminálnych praktikách, prostredníctvom sa získavajú peniaze na drogy, alkohol, automaty atď.

Podľa **P. Říčana (1998)**, V prvých ročníkoch základnej školy bývajú rómske deti voči učiteľom milé až prítluné, poddajné a ochotné, rady sa učia. Približne v piatom ročníku však často dochádza k zlomu, ktorý učitelia niekedy nazývajú „volanie krvi“. Zhorší sa prospech, dieťa začne byť vzpurné, stráca záujem o školu. Šťasti sa to dá vysvetliť včasne nastupujúcou pubertou, ešte dôležitejšie zrejme je, že dieťa v rómskej komunite je priberané k činnostiam dospelých, čo je v kontraste s rolou žiaka v škole.

Okrem toho, látka preberaná vo vyšších ročníkoch je jednak náročnejšia na domácu prípravu, jednak vnímaná z hľadiska rómskej komunity ako zbytočná (**P. Říčan, 1998**). Posledné roky v škole sú preto niekedy pre rómske deti i pre učiteľov skutočným trýznením. Svojimi neúspechmi frustraní a ponižovaní Rómovia opakujú ročníky, nudia sa, chovajú sa výbojne k učiteľom a často agresívne k spolužiakom. Zo školy si odnášajú komplex menejcennosti a nenávisť. Tieto negatívne zážitky odovzdávajú zase svojim deťom a tak to ide stále dookola.

1. 3 Vzťah rómskych rodičov k vzdelávaniu

Vzdelanie nikdy nepatrilo na popredné miesta hodnotového rebríčka rómskeho etnika. Skutočnosť, že toto postavenie v zásade nezáleží od vonkajších podmienok, dokazuje obdobie rokov 1949 – 1989. keď sa brány všetkých druhov škôl otvorili v prvom rade pre deti z chudobných robotníckych, roľníckych a v tom i rómskych rodín.

Zásadný rozdiel bol v tom, že majoritná časť spoločnosti túto výzvu prijala kladne a naplno využila nové možnosti a rómska minorita naopak, tieto možnosti rovnako hromadne odmietla.

Mal na tom svoj podiel práve socialistický systém, ktorý na jednej strane otváral brány škôl a na strane druhej všemožne finančne preferoval nekvalifikovaných, t. j. nevzdelanú pracovnú silu. Stotožňujeme sa s jeho názorom, že práve platová preferencia robotníckych nekvalifikovaných prác, zohrala veľkú úlohu v tom, že pragmatickí Rómovia si hromadne volili radšej vyššie robotnícke platy, než náročné maturitné štúdium na stredných školách, „ocenené“ následne nižšími platmi. Negatíva takéhoto prístupu sa veľmi výrazne prejavili po roku 1989, keď nastali zmeny v ekonomickom a politickom systéme.

Pre pochopenie odlišného prístupu rómskeho etnika k vzdelaniu sa musíme vrátiť do histórie. Ako uvádzame v prvej kapitole našej práce, Rómovia boli kočovníci a ich školou bola odjakživa škola „života“. Práve v dôsledku ich nomádneho spôsobu života, nebolo mysliteľné, aby sa vzdelávali takou formou ako domáce obyvateľstvo. O výchovu a vzdelávanie detí a mládeže sa v minulosti starali ostatní dospelí v komunite a starší súrodenci. Poznatky, ktoré odovzdávala staršia generácia tej mladšej mali charakter životných skúseností, ktoré boli prakticky využiteľné v každodennom živote. O odborné vzdelanie, ak by sme to mohli tak nazvať sa vo väčšine prípadov staral z hľadiska syna - otec, v prípade dievčaťa - matka. Otec priučal svojho syna remeslu, ktoré sám vykonával, odovzdával mu všetky poznatky, výrobné techniky a postupy, ktoré poznal. Od syna sa očakávalo, že preberie remeslo po otcovi. Čo sa týkalo výchovy a vzdelávania dievčat, tie vychádzali z nerovnocenného postavenia. Matky svoje dcéry, keďže počítali s ich skorým vydajom, učili variť, starať sa o muža a deti a činnosti s tým súvisiace. Nemáme poznatky o tom, že by Rómovia v minulosti mali alebo používali písmo. Svoje dejiny, kultúru, rozprávky, legendy a piesne mohli zachovať pre nasledujúce generácie, len ústnym podaním. Z toho o. i. pramenila úcta k starým ľuďom, ktorí boli jedinými nositeľmi tradícií.

Podľa **E. Davidovej (1965, s. 51):** „*Cigáni žili v minulosti prevažne mimo rámca hospodárskeho života spoločnosti a nepodieľali sa na spoločenskej výrobe.*“ V stredoveku, keď bolo aj domáce európske obyvateľstvo utláčané a vykorisťované s minimálnymi možnosťami vzdelávania sa, nikomu ani na um nezišlo, aby sa venoval vzdelávaniu Rómov, ktoré v tej dobe nemalo žiadne opodstatnenie. V období osvietenstva sa o to pokúsili Mária Terézia a Jozef II. spôsobom, ktorý Rómov skôr utvrdil v negatívnom názore, než aby ich povzbudil k zvýšeniu vlastnej aktivity.

Prelom nastal až s nástupom socializmu. Vzdelávanie Rómov malo byť prostriedkom ich totálnej asimilácie spojené so stratou ich vlastnej kultúry a identity. Bez toho, aby sa zohľadnili ich špecifiká, boli nútení vzdelávať sa v klasických školách, ku ktorým nemali vytvorený žiadny pozitívny vzťah. A ani učitelia na školách neboli na takú prácu pripravení. Pretože zabezpečovanie povinnej školskej dochádzky prebiehalo direktívnym, donucovacím spôsobom, väčšina si ho ani nevytvorila. Na

dôvažok chceme ešte pripomenúť naše vyjadrenia zo začiatku tejto podkapitoly a síce konkrétne máme na mysli životnú stratégiu, ktorú (priamo či nepriamo) podporoval socialistický paternalistický prístup štátu. Stačilo absolvovať povinnú školskú dochádzku a napriek chýbajúcej kvalifikácii sa dalo žiť na pomerne slušnej úrovni. To za žiadnych okolností nemohlo zvýšiť záujem rómskeho etnika o vzdelávanie.

Ako píše **P. Řičan (1998, s. 109)**, v súčasnosti je diskriminácia pri prijímaní do zamestnania taká silná, že pre Rómov aj tak obvykle zostávajú len miesta kopáčov a upratovačiek. My si k tomu už len dovolíme dodať, že práve vzhľadom na nízku alebo častejšie žiadnu kvalifikáciu im iné povolanie ani nemôže byť zverené.

Rómski rodičia často sami nemajú dobré spomienky na svoje „školské roky“ a tento negativistický postoj vstúpajú aj svojim deťom. Veľmi častým dôvodom, pre ktorý rodičia nesúhlasia so vzdelávaním svojich detí je, že ich využívajú na prácu. Robia svoje deti spoluzodpovednými za ekonomický chod domácnosti.

V mnohých rodinách ešte stále platí, že škola je pre rómskych rodičov nepriateľským, v tom lepšom prípade neznámym územím, na ktorom hrozí ich dieťaťu nebezpečie, diskriminácia, je ihriskom, na ktorom je rómske dieťa väčšinou bez šancí, pretože pravidlá hry sú šité na mieru len pre deti nerómske. Rómsky rodič častokrát nevidí bezprostredný súvis medzi dlhoročným štúdiom v školských laviciach a ekonomickým i spoločenským úspechom, to všetko je pre neho príliš vzdialené, pričom vie, alebo aspoň tuší, že na konci tejto cesty čaká často odcudzenie jeho detí.

1. 4 Učiteľ rómskych žiakov

Dominantné postavenie učiteľa vo výchovno-vzdelávacom procese sa pod vplyvom humanizácie nášho školstva mení na partnera a radcu. No aj naďalej zostáva učiteľ rozhodujúcim činiteľom vo vyučovacom procese.

Špecifická situácia na Slovensku vo výchove a vzdelávaní Rómov spôsobuje, že mnoho kvalifikovaných učiteľov z „rómskych“ škôl doslova uteká. Kvalifikovanosť na takýchto školách je preto veľmi nízka. Problém vzdelávania rómskych žiakov sa následne zhoršuje tým, že odbory školstva sú preto nútené zamestnať na týchto školách nekvalifikované sily alebo učiteľov „menej kvalitných“ (konfliktné typy, so sklonom k alkoholizmu a pod.).

Prácu učiteľa rómskych detí determinujú skutočnosti, že:

- pôsobia v situácii, kde takmer 70 % majority má odmietavý postoj k Rómom,
- vychovávajú príslušníkov iného etnika – to znamená, že nepoznajú alebo nedostatočne poznajú rómsku kultúru, tradície, zvyky, ale aj ich spôsob myslenia, ich vnútorný svet, jazyk, hodnoty atď., čo maximálne sťažuje ich výchovné pôsobenie.
- pôsobia na rómske deti prevážne kultúrnymi prostriedkami majoritnej spoločnosti – to znamená, že na rozvoji rómskej kultúry sa podieľajú len málo alebo vôbec nie. (**Balvín, 1999**).

Na základných školách s prevahou rómskych žiakov však pôsobí aj mnoho učiteľov, ktorí aj napriek mnohým ťažkostiam, sa snažia svoju prácu odvádzať čo najkvalitnejšie, sú ale demotivovaní určitými skutočnosťami, napr. že:

- „nedávajú svoje schopnosti do služieb výchovy detí svojho národa,
- vzdelávanie rómskych žiakov nevedie k optimálnym výsledkom.
- nevidia dlhodobé výsledky svojej práce – prejavuje sa to v evidovaní sociálnopatologických javov svojich bývalých žiakov,
- materiálne prostredie školy nie je vždy optimálne,
- sú neprimerane finančne ohodnotení – za oveľa ťažšiu prácu majú približne rovnakú finančnú odmenu ako učitelia bežných škôl,
- nie je spoločenský tlak na výsledky ich práce – učiteľ sa stretáva so slabým záujmom o výsledky svojho pôsobenia na rómskych žiakov jednak zo strany širšej verejnosti, mnohokrát aj zo strany vedenia a nadriadených školských a kontrolných orgánov, ale aj zo strany samotných rodičov, ktorí nejavia veľký záujem o vzdelávanie svojich detí,
- Uvedomujú si, že iní učitelia (napr. bežných ZŠ) by nechceli zastávať ich miesto – pretože majú predsudky voči rómskym deťom zo sociálne a výchovne menej podnetného prostredia a považujú prácu s nimi za ťažkú a namáhavú.“ (Hornák, 2005, s. 162)
- Veľmi podnetná pre činnosť učiteľa s rómskymi deťmi je **publikácia Řičana (1998) „S Romy žít budeme - jde o to jak“**. Autor v nej zdôrazňuje dva dôležité predpoklady vzdelávania rómskych detí a to:
 - pozitívnu komunikáciu (učiteľ má pochváliť všetko čo sa dá pochváliť) a
 - individuálny prístup k nim.

Ďalej autor uvádza problémy, s ktorými sa učiteľ u rómskych žiakov najčastejšie stretáva a sú to:

- bilingvizmus – rôzna úroveň znalosti jazyka majority a jazyka rómskeho,
- kultúrna paranoja – všeobecná nedôvera a strach z kultúry majority,
- prílišné zameranie na otázku príslušnosti k etnickej skupine,
- nespracovaná agresivita a túžba po vzbure či odplate,
- nízka dôvera k inštitúciám a organizáciám majority,
- vnútorná neistota, plynúca z konfliktov sociálnych noriem majority a minority,
- zvýšená vnímavosť k diskriminácii,
- zvýšená citlivosť k paradoxnej komunikácii (rozpor obsahu a neverbálnych prejavov).

Aké sú teda požiadavky na učiteľa rómskych detí?

Výchovu detí z málopodnetného prostredia zvládnu najlepšie učitelia, ktorí sú na podobné výchovné problémy špeciálne pripravovaní už počas štúdia, alebo tí, ktorí okrem základného vysokoškolského vzdelania a skúseností nadobudnutých v praxi si dopĺňajú svoje vedomosti v štúdiu zameranom špeciálne na prácu s rómskymi deťmi

Pri podrobnejšom špecifikovaní požiadaviek na učiteľa rómskych detí by sme mali vychádzať najskôr zo všeobecných požiadaviek kladených na personálne zručnosti, a to najmä v oblastiach:

- pedagogickej komunikácie (komunikácia na optimálnej sociálno-komunikačnej a odbornej úrovni),
- pedagogickej diagnostiky (diagnostikovať stav, podmienky a úroveň učenia sa žiaka a hodnotiť výsledky činnosti žiaka a svojej činnosti),
- pedagogickej prognostiky (plánovať riadiacu činnosť vo vyučovaní a prognózovať postup žiaka pri učení sa),
- didaktickej interpretácie vedeckého obsahu vyučovacieho predmetu.

A potom z požiadaviek na špecifické znalosti, napr.:

- základy romistiky (t. j. etnografických, historických, kultúrnych, jazykových charakteristík Rómov),
- sociálnych podmienok a sociologických aspektov výchovy,
- psychologicko-pedagogických zručností v oblasti empatie, rozvoja motivácie, aktivity a kreativity,
- netradičných didaktických prístupov, foriem a metód podporujúcich zvedavosť, aktivitu a chuť učiť sa.

To znamená, že učiteľ musí rozumieť správaniu rómskeho žiaka, poznať sociálnu štruktúru minoritných skupín populácie, priblížiť sa k ich histórii a kultúre, mal by mať informácie o rodinnom zázemí žiakov. Predovšetkým však musí mať záujem o odstraňovanie predsudkov, dávať najavo svoj rešpekt k menšine a odpor k rasizmu. Učiteľ by mal vytvárať rómskym deťom priaznivú atmosféru v triede, začleniť ich do kolektívu ostatných detí na základe rešpektovania ich kultúrnej identity, pomôcť im v tom, aby radi chodili do školy, dobre sa v nej cítili a zažívali v nej úspech a uznanie. Učiteľ rómskych detí by mal vedieť jednať s rodičmi týchto detí. Za veľmi dôležité považujeme vzájomné citové väzby medzi učiteľom a žiakom.

V tejto súvislosti uvádza **P. Navrátil (2003)** niekoľko pravidiel, ktoré by mali napomôcť tomu, aby kontakt s rómskou rodinou prebiehal hladko bez komplikácií a napomohol nadviazaniu dobrých vzťahov. Rozdelil ich na dve skupiny z hľadiska miesta nadviazania kontaktu.

Pravidlá pre kontakt s rodinou v domácnosti :

- pre nadviazanie kontaktu je najlepšie navštíviť rodičov v domácnosti, pokiaľ možno nie prvýkrát až vtedy, keď sa dieťa dostane do problémov,
- je vhodné byť pozvaný, napr. cez asistentku, poradcu,
- na začiatku prejavíme úctu (nielen slovami aj neverbálne, podaním ruky)
- prijmeme stoličku i nápoj (môžeme si vyberať, nesmieme úplne odmietnuť, poprosíme aspoň o vodu),
- v domácnosti vždy niečo oceníme (deti, obrázok atď.), nie však poriadok, čistotu, pretože by to mohlo znamenať, že sme čakali špinu a neporiadok,
- dôvod návštevy vysvetlíme až neskôr, najprv počúvame otázky a odpovedáme,
- nechválime a nekritizujeme iných Rómov, nevieme či nie sú náhodou príbuzní,
- pred deťmi prejavíme rodičom úctu,

- kritizujeme len medzi štyrmi očami.
- Pravidlá pre kontakt s rodinou v škole :
- prvýkrát pozveme rodičov do školy kvôli neutrálnej záležitosti,
- urobíme si na návštevu dostatok času,
- uvítame podaním ruky (prejav úcty),
- ponúkneme miestom na sedenie, pokiaľ je to možné i občerstvenie (káva)
- používame formuláciu „potrebujem sa poradiť“
- kritizujeme medzi štyrmi očami, nie pred inými ľuďmi.

Ako vyplýva z týchto pravidiel, najväčší dôraz kladie P. Navrátil na aktivitu učiteľa, pri získavaní rómskych rodičov pre spoluprácu. Súhlasíme s jeho názorom a dodávame, že úlohou učiteľa nie je nútiť rodičov do spolupráce, ale vhodnými argumentmi ich presvedčiť o pozitívnom prínose, ktorý z toho vyplynie pre ich deti. Aby sa to podarilo musí učiteľ vedieť s rodičmi primerane komunikovať a, samozrejme, dať im najavo, že s nimi počíta ako s rovnocennými partnermi. Nebolo by na škodu, keby mal aspoň základné vedomosti o kultúre a zvykoch rómskeho etnika.

U rómskych detí je školská zrelosť nižšia ako u nerómskych. Dôvodom je nedostatočná príprava v rodine. Rómske deti, ktoré sa chystajú nastúpiť povinnú školskú dochádzku majú len málokedy skúsenosti s písacími potrebami (papierom, ceruzkou, perom, farbičkami atď.), knižkami, omaľovánkami a pod. To má podľa **P. Říčana (1998)** negatívny vplyv na rozvoj jemnej motoriky, čo sa následne prejavuje na vyučovaní. K tomu sa pripája ďalší handicap týchto detí a síce nezvyk komunikovať s dospelým Nerómom, napríklad položiť mu otázku. Bývajú nesamostatné, z hľadiska majoritnej výchovy osobnostne nezrelé. Nie sú zvyknuté riešiť úlohy a rozhodovať individuálne, preto bez zábran opisujú.

1. 5 Asistent učiteľa

Ďalším krokom na uľahčenie adaptácie rómskych detí na podmienky v škole, je zavedenie pracovnej pozície rómskeho asistenta učiteľa. Zákon č. 408/2002, definuje asistenta učiteľa nasledovne :

„Asistent učiteľa je pedagogický zamestnanec, ktorý vykonáva výchovno – vzdelávací proces v školách a v predškolských zariadeniach a podieľa sa na utváraní podmienok nevyhnutných na prekonávanie najmä jazykových, zdravotných a sociálnych bariér dieťaťa pri zabezpečovaní výchovno – vzdelávacieho procesu.“ **(Zákon č. 408/2002 Z. z., ktorý dopĺňa zákon č. 29/1984 o sústave základných a stredných škôl, § 50 odsek 1)**

D. Píšová (2003) charakterizuje asistentov učiteľa ako: „ novú kategóriu pedagogických zamestnancov, dôležitý činiteľ ovplyvnenia školskej úspešnosti detí a žiakov zo sociálne znevýhodneného a výchovne menej podnetného prostredia.

„Funkciu asistenta učiteľa vo výchovno – vzdelávacej práci s rómskymi deťmi pokusne zaviedla a overovala ako jednu z možností individuálnej pomoci deťom zo sociálne a výchovne nedostatočne podnetného prostredia aj Nadácia pre rómske deti, InfoRoma.

V projekte nadácie InfoRoma pracuje asistent učiteľa pod vedením a podľa pokynov učiteľa priamo v triede. Individuálne sa venuje deťom s poruchami učenia a s problémami v správaní, má na starosti dozor počas prestávok a mimoškolských aktivít, organizuje voľný čas detí, sleduje situáciu rómskych detí v škole, monitoruje prejavy diskriminácie, hodnotí svoje pozorovania, sprostredkúva informácie členom Regionálnej skupiny na podporu vzdelávania Rómov, vzdeláva sa, zúčastňuje sa kurzov z oblasti riešenia konfliktov, psychológie a ľudských práv.“ (**Valachová a kol., 2003, s. 39**)

Ako uvádzajú **Valachová a kol.** ďalej, na základe pilotných skúseností, doplnkových prieskumov a dotazníkov projektu PHARE sa vybrali tieto úlohy ako popis práce asistenta učiteľa :

- „asistovať pri prekonávaní jazykovej bariéry detí, ktorá vyplýva z používania rómskeho jazyka v rodinách,
- pomáhať rómskym deťom pri rozvíjaní ich schopností tak, aby mohli nastúpiť a úspešne zvládnuť učivo predmetov učebných osnov základnej školy,
- pomáhať pri riešení problémov komunikácie medzi materskou školou a rodinou,
- byť príkladom a motiváciou pre deti a rodičov svojím vzdelaním a prácou.“

Myšlienku zapojenia rómskeho asistenta učiteľa do výchovno-vzdelávacieho procesu už v materskej škole pokladáme za veľmi dobrú a efektívnu. Predpokladáme, že vďaka predĺženiu doby práce asistenta s deťmi sa zvýši pravdepodobnosť odstránenia bariér každého druhu. Deti si zvyknú na spoluprácu s asistentom a pri nástupe do 1. roč. základnej školy im to už nebude robiť problém. Očakávaným výsledkom je teda bezproblémová adaptácia detí zo sociálne znevýhodneného prostredia na školský systém.

Výchova a vzdelávanie rómskych žiakov si na jednej strane vyžaduje hlbokú znalosť pedagogiky (systémová pedagogika) a na strane druhej znalosť zákonitostí rómskej kultúry, jazyka, spôsobov života Rómov, zvládanie konkrétnych situácií a pod. Aj toto všetko by mal spĺňať rómsky asistent učiteľa.

„Asistent žiakom veľmi pomáha pri odbúravaní počiatočného strachu z neznámeho prostredia, z učiteľa, pri odbúravaní jazykovej bariéry a tým aj pri ľahšom zvládaní učiva, venuje sa im po vyučovaní, učiteľovi pomáha pri prekonávaní časových metodologických a jazykových problémoch; učiteľom a rodičom detí pomáha pri vzájomnej komunikácii; pri budovaní dôvery; spoločne riešia rôzne problémy a pod.

Asistent učiteľa pracuje pod vedením a podľa pokynov učiteľa priamo v triede - individuálne sa venuje deťom s poruchami učenia a s problémami v správaní, organizuje voľný čas, robí dozor počas prestávok a mimoškolských aktivít, monitoruje prejavy diskriminácie na škole. Veľký význam má aj v materských školách. Jeho úloha spočíva najmä v rozvoji jemnej motoriky, poznávacích schopností, asistencie pri hre a i. Tiež sa musí vzdelávať, zúčastňovať sa kurzov z oblasti riešenia konfliktov, psychologických a ľudských práv.

Jeho kvalifikačné predpoklady by mali byť:

- Ovládanie rómskeho jazyka tak ako aj ich kultúry
- Stredoškolské vzdelanie
- Záujem o prácu s deťmi; ochota rozširovať si pedagogické vedomosti a byť pripravený na sociálnu prácu
- Aktívna práca s rómskou komunitou a individuálna starostlivosť o rodiny s deťmi

Všetky tieto predpoklady môžu byť veľmi nápomocné i efektívne pri používaní rôznych alternatívnych metód pri výučbe rómskych žiakov.

Asistenti začali pracovať na školách so zvýšeným počtom rómskych žiakov aj napriek tomu, že školská legislatíva doposiaľ nedefinovala pedagogického zamestnanca s takouto pracovnou náplňou. Metodický pokyn k zavedeniu profesie asistenta učiteľa bol vydaný 6. 12. 2003 a v praxi platný od 1. 1. 2004.

1. 6 Spolupráca rómskej rodiny a školy

Napriek tomu, že vzdelaniu a informáciám sa v spoločnosti prikladá veľký význam a vzdelanie sa považuje za kľúčové pri snahách o primerané začlenenie Rómov ako celku do majoritnej spoločnosti, zatiaľ sa nedarí spolupracovať dosť efektívne na tomto poli (**E. Farkašová, 2003**). U rómskych žiakov zo sociálne znevýhodneného prostredia musí proces výchovného pôsobenia, ktorého cieľom je príprava a motivácia detí na získavanie odborného vzdelávania aspoň na stredoškolskej úrovni, začínať prakticky nielen od počiatkov povinnej školskej dochádzky, ale už v predškolskom veku.

Nevyhnutná je pritom práca s rodinou žiaka, ktorej podpora a pozitívny postoj k získaniu odbornosti sú rozhodujúce pre úspech takéhoto postupu. Naším cieľom je podpora profesijnej orientácie rómskych žiakov, ktorá sa začína primeraným vyhodnotením úrovne jeho psychického vývinu a odhadom učebného potenciálu; pokračuje prípravou a aplikáciou modelov výučby zameranej na rozvíjanie ich schopností, predpokladov, záujmov, motivácie a aspirácií, a to počas celej povinnej školskej dochádzky (**E. Kovářová – A. Petrasová, 2003**).

V prvom rade treba riešiť problémy v edukačnom procese u časti rómskych žiakov. Početné výskumy a prieskumy zaznamenávajú určité faktory, ktoré negatívne ovplyvňujú vzdelávacie výsledky rómskych žiakov. Potvrdzuje sa v nich vysoká neúspešnosť rómskych žiakov vo vzdelávacom procese. Mimoriadne problémovým sa javí začiatok ich vzdelávania: deti sú v prevažnej väčšine vychovávané iba vo svojej rodine, nechodia do predškolských zariadení (materská škola) a vplyvom odlišných tradícií, zvyklostí a kultúrnych vzorcov správania nie sú pripravené na typ vzdelávania, ktorý sa etabloval v majoritnej spoločnosti – nedostatočne ovládajú vyučovací jazyk, nemajú dostatok poznatkov, skúseností a zručností, ktoré si osvojujú deti z majority v rodine a v materských školách a na ktorých sú postavené požiadavky školy (**E. Farkašová, 2003**).

Proces ich socializácie prebiehal v súlade s požiadavkami rómskej rodiny, kde sa však mnohé oblasti akcentujú odlišne, a preto ich adaptácia na podmienky školy býva problematická (napr. dôraz

na výkon a osobnú zodpovednosť pri výchove detí vo väčšinovej populácii verzus dôraz na emocionalitu a kolektívne rozhodovanie, resp. podriadenie sa „komunitnému duchu“). V čase začiatku povinnej školskej dochádzky, t. j. okolo 6. roku veku, sa obvykle posudzuje pripravenosť na školu detí prostredníctvom psychologických metodík. Tieto sú zostavené tak, že po obsahovej i formálnej stránke zodpovedajú zámeru daného testu. Obsahujú úlohy, vyžadujú činnosti a úkony, ktoré sú známe deťom z bežnej populácie z ich predchádzajúceho výchovného vedenia. Podobne aj podnetový materiál (obrázky, verbálny a performačný testový materiál) je takého typu, s akým tieto deti majú skúsenosti a vo svojich odpovediach, reakciách dokážu preukázať určitú úroveň vývinu sledovanej funkcie, ako je rečový vývin (slovná zásoba, komunikačné zručnosti), oblasť poznania (oboznámenosť s predmetmi, situáciami a javmi z okolia, s ich detailmi a funkciou), sociálno-emocionálna vyspelosť, veku primeraná samostatnosť a pod.

Vo všetkých takto sledovaných oblastiach sa zisťujú výrazné nedostatky u veľkého percenta rómskych detí zo sociálne znevýhodneného prostredia a ich výsledky nedávajú predpoklad úspešného začlenenia sa do štandardného typu vzdelávania v základných školách. Podmienky v bežných školách nie sú vytvorené tak, aby akceptovali situáciu detí z odlišného socio-kultúrneho zázemia. Súčasne s tým koncepcie vo vzdelávacom systéme nepočítajú so žiakmi so špeciálnymi edukačnými potrebami, nakoľko počet žiakov v triedach je vysoký, takže učitelia nemajú priestor, aby sa takýmto deťom venovali individuálne (**A. Petrasová, 2003**).

Ďalším negatívom je nepripravenosť vyučujúcich na prácu s takýmito deťmi (vedomosti zo špeciálnej pedagogiky). V neposlednom rade je to náročnosť vzdelávacieho obsahu v záväzných kurikulumoch, ktoré sú kritizované, ale doposiaľ bez efektu reálnej nápravy. Všetky uvedené okolnosti prispievajú k ťažkostiam, ktoré časť rómskych žiakov má už od začiatku zaškolenia do bežných škôl.

Hodnotový systém bežnej rómskej rodiny má svoje nesporné špecifiká. Rómske dieťa vyrastá v rodine s charakteristickou štruktúrou. Rómovia boli zvyknutí žiť v rodine – skupine, ktorá bola i je v súčasnosti väčšia ako iné rodiny v európskom regióne. Zo sociologického hľadiska ide o rodinu viacgeneračnú, v ktorej úplne prirodzene získava viacero vzorov pre svoj život. Okrem rodičov a mladších detí tvorí rodinný kruh aj staršia generácia. Spolu s ňou k rodine patria aj manželky a deti starších súrodencov, ktoré spravidla zostávajú pri otcovi. Dcéra odchádza k manželovej rodine. Deti vyrastajúce v rómskej rodine sú vychovávané k väčšej spolupatričnosti, zároveň však život Rómov zahŕňa znaky voľnosti a vzájomnej neviazanosti. Súčasná škola je pre rómske deti „cudzou inštitúciou“, do ktorej chodia nerady, pretože nerešpektuje ich etnickú, kultúrnu, sociálnu, jazykovú a psychickú odlišnosť.

V období raného detstva sú deti vo veľkej miere závislé od svojich rodičov. Rodičia sú prví učitelia dieťaťa. Rodina poskytuje dieťaťu pocit bezpečia, starostlivosť, zabezpečenie potrieb. To, čo sa dieťa naučí doma, vo svojej rodine je základ pre ďalšie vzdelávanie. Rodičia ovplyvňujú hodnoty detí, ich postoje, správanie, zdravie, sebaúctu, pripravenosť na školu atď. Rodinu v tomto poňatí netvorí iba tradičná rodina otec – matka – deti, ale aj iní, ktorí vstupujú do života dieťaťa (tety, strýkovia a starí rodičia). Učiteľ a asistent učiteľa sú pre dieťa ďalší dospelí, ktorí preberajú starostlivosť v období výchovy a vzdelávania.

Zaangažovanosť rodín predstavuje časť prebiehajúceho procesu. Vzťah rodiča a učiteľa sa postupne formuje a vyvíja. Vedomosti rodičov sa obohacujú, schopnosti pedagogického zboru sa zdokonaľujú a vytvárajú sa stále nové prepojenia. Vzhľadom na rôznorodosť rodín, treba zvoliť rozmanité stratégie a individuálny prístup ku každej z nich.

Morrison (1980) rozdeľuje zaangažovanosť rodiny do 5 stupňov:

- Rodičia poskytujú pomoc škole raz za čas.
- Schopnosti rodičov sa akceptujú ako zdroje poznatkov a využívajú sa v triede.
- Rodičia sa stávajú dobrovoľnými pomocníkmi učiteľov. Učitelia modelujú a riadia ich činnosť na vyučovaní.
- Rodičia sa podieľajú na rozhodovaní a plánovaní. Vytvárajú rodičovský poradný výbor.
- Rodičia sa zapájajú do obhajovania širších záujmov školy i komunity.

Na každom stupni majú rodičia príležitosť vzájomne sa vyučovať a učiť zručnosti jeden od druhého. Schopnosti rodičov sa budú vyvíjať priebežne. Niektorí rodičia považujú sami seba za menej schopných a budú sa do činnosti zapájať okrajovo. Iní sú pripravení okamžite sa zapojiť po vstupe ich dieťaťa do školy. Učiteľ sa musí pripraviť na to, aby pomohol a podporil rodičov na akomkoľvek stupni. Citlivo vyvážená podpora umožní schopným rodičom pracovať nezávislejším spôsobom a menej asertívni alebo menej sebavedomí rodičia sa môžu postupom času zdokonaľovať.

Učitelia a asistenti učiteľov môžu rozvíjať a podporovať zaangažovanosť rodiny citlivým prístupom, akceptujúcim rozdielnosť jednotlivých rodín. Táto citlivosť sa môže vyvinúť na základe dôkladného poznania každého rodiča. Budovanie na objavených schopnostiach a prednostiach je základom úspechu rodičov. Postupne, krok za krokom sa vzťahy budú prehĺbovať a rodičia získajú stále väčšie právomoci. Tak učitelia, ako aj rodičia majú záujem o primeraný rozvoj osobnosti dieťaťa. Učiteľ poskytuje rodičom informácie týkajúce sa vývinu dieťaťa a informuje ich o vlastných skúsenostiach s dieťaťom. Rodina tiež poskytuje učiteľovi špecifické informácie o dieťati (**J. Epstein, 1995**).

Tento proces vzájomného odovzdávania informácií a spoločný záujem robia z nich spojencov. Vytvorenie otvorenej a na dôvere založenej komunikácie si vyžaduje určitý čas. Niektorí rodičia majú negatívne skúsenosti zo svojich školských čias a cítia sa nepríjemne v kontakte so školou a učiteľmi. Iní majú názor, že učiteľ vie všetko najlepšie a z toho dôvodu mu nekladú otázky. Aj učitelia môžu mať negatívne skúsenosti (napr. rodičia ich poučali, ako majú deti vychovávať a čo majú učiť).

Epsteinová uvádza, že z uvedených šiestich typov zaangažovanosti školy, rodiny a komunity, komunikáciu možno považovať za najdôležitejšiu, pretože do veľkej miery ovplyvňuje všetky ostatné. Bez dobrej obojstrannej komunikácie je rodičovská výchova, dobrovoľná pomoc v triede, domáca príprava, rozhodovanie aj partnerstvo s komunitou ohrozené. Podľa Epsteinovej zlepšenie komunikácie medzi školou a rodinou prináša žiakom, rodičom i učiteľom nasledujúce výsledky:

Žiaci:

- Uvedomujú si svoje pokroky a skutky potrebné na udržanie alebo zlepšenie výkonov.
- Lepšie chápu ciele školy a zásady týkajúce sa správania, školskej dochádzky a iných oblastí.
- Sú lepšie informovaní o aktivitách a programoch školy.

- Uvedomujú si vlastnú úlohu v partnerstve, preberajú na seba úlohu sprostredkovateľa a komunikátora.
- Rodičia:
- Chápu program školy a jeho zámer.
- Sledujú a uvedomujú si pokrok dieťaťa.
- Efektívne reagujú na problémy dieťaťa.
- Kontaktujú sa s učiteľmi a bez problémov komunikujú so školou a jej pracovníkmi.

Učiteľia:

- Rozšíria a využijú komunikáciu s rodičmi, uvedomujú si vlastnú schopnosť jasne komunikovať.
- Cenia si a využívajú komunikáciu s rodičmi.
- Lepšie chápu názory rodičov na program školy a pokroky ich detí.

Fakt, že výchova v rómskych rodinách nesmeruje k rozvoju individuality dieťaťa, je potrebné rešpektovať, chápať, že rómske deti nie sú vedené k tomu, aby mali vlastné individuálne ambície. Na prežitie v súčasnom svete je však vedomie individuálnej zodpovednosti nevyhnutné a je potrebné deti k nemu citlivo viesť (**E. Farkašová, 2003**). Ďalej autorka uvádza, že spolupráca učiteľov a rodičov na partnerskej úrovni je predpokladom, že učitelia pochopia špecifiká výchovy v rómskych rodinách a budú citlivo viesť deti s pomocou rodičov k tomu, aby si osvojili nielen vedomosti, ale aj zručnosti, ktoré im umožnia sociálne začlenenie do školského prostredia a rozvoj ich schopností v maximálnej miere. Ak sa na výchove a vzdelávaní zúčastňujú rodinní príslušníci, deti majú pozitívnejší vzťah k škole, ľahšie sa učia a dosahujú lepšie výsledky. Rodičia by mali vedieť, čo sa deje v škole, a aktívne sa podieľať na vzdelávacom procese. V prípade väčšej zaangažovanosti rodičov majú títo možnosť lepšie spoznať schopnosti svojich detí, zistiť, čo od nich škola očakáva a ako môžu oni sami podporovať svoje deti v učení.

Rovnako dôležité je, aby aj učitelia poznali rodinné pomery detí a mohli im tak poskytnúť všetko, čo je potrebné pre rozvoj ich schopností a zručností. Je dôležité, aby učitelia prevzali iniciatívu pri zapájaní rodín do vlastných rúk, pričom musia kultivovať svoje komunikačné zručnosti (voliť aj v tomto prípade individuálny prístup) a voliť taký postup či stratégiu pri zapájaní rodičov do pedagogického procesu, resp. do diania v škole, ktorý bude akceptovať rozdielnosť jednotlivých rodín. Keď učiteľ prichádza do kontaktu s deťmi a rodinami z inej kultúry, môže dôjsť k mylnému vzájomnému posudzovaniu činov, ktoré je založené na už naučených postojoch, prejavujúcich sa v očakávaniach voči iným. Učiteľia si musia uvedomiť, že každý do vzťahov prináša jedinečnosť vlastnej kultúry, ňou zaužívané spôsoby komunikácie, mravné normy, správanie i možnosti riešenia problémov. Obidve strany môžu do vzťahu prinášať stereotypy, vedomé alebo podvedomé postoje voči tým, ktorí sú odlišní. Pri začleňovaní rodičov do školského prostredia môže v niektorých prípadoch nastať disharmónia vo vzťahu rodič – učiteľ, čo môže byť spôsobené osobnostnými alebo inštitucionálnymi faktormi. Príčinou môže byť nedostatok času, pocity menejcennosti či nekompetentnosti alebo predsudky

1. 7 Možnosti skvalitnenie spolupráce školy s rómskou rodinou

Internátne vzdelávanie by mohlo byť pozitívnym prínosom najmä pre deti zo znevýhodnených sociálnych podmienok, teda pre deti, ktorým chýbajú viaceré základné materiálne i duchovné potreby a podmienky pre ich pozitívny rozvoj v oblasti sociálnej (primeraná strava, ošatenie, priestor na učenie sa a domácu prípravu, na odpočinok a pod.) Tieto podmienky a potreby mnohým rómskym deťom žijúcim v stiesnených priestorových, materiálnych a sociálnych podmienkach v početných rómskych rodinách, veľmi chýbajú. Rómske osady ani mestské getá takéto podmienky neposkytujú a ani ich poskytovať nemôžu. Internátne školy sú schopné takéto podmienky poskytnúť (**F. Godla, 2004**).

Takýto spôsob výchovy a vzdelávania rómskych žiakov je akousi prevenciou pred pôsobením málopodnetného sociálneho prostredia, z ktorého rómsky žiak vychádza. Pokiaľ sa takáto forma pedagogického vplyvu realizuje pravidelne a sústavne, je viac než pravdepodobné, že prvé merateľné ukazovatele prospechu na seba nenechajú dlho čakať.

Systematická výchovná a vzdelávacia činnosť, rozvoj mimoškolskej odbornej a záujmovej činnosti, pravidelná študijná príprava, rozvoj kultúry – pedagogická a odborná starostlivosť, možnosť individuálneho prístupu k žiakovi, fungovanie rómskych asistentov – asistentiek učiteľa, resp. vychovávateľov, to sú činitele, ktoré rómskemu žiakovi v súčasne prevažujúcom spôsobe života chýbajú a vo vlastnom rómskom prostredí sa s nimi nemôže stretnúť, no zároveň tieto činitele pre svoj komplexný rozvoj bytostne potrebuje. Internátny systém výchovy a vzdelávania môže mnohým rómskym deťom poskytnúť to, čo doma nemajú. Zodpovedný rodič, a to je jedno akej farby pleti je, dbá, aby jeho dieťa dostalo potrebnú výchovu a vzdelanie potrebné pre život, aby si osvojilo potrebné sociálne návyky, aby sa naučilo dobre komunikovať v štátnom, t. j. vyučovacom jazyku a rozvíjalo aj komunikáciu vo vlastnom materinskom jazyku, ak si to jeho rodičia želajú (**F. Godla, 2004**).

Jednoduché metódy navodenia pozornosti rómskych rodičov ku škole a k jej aktivitám:

- *Pozorovanie v škole* podporuje rodičov, aby prišli do triedy, pozorovali činnosť alebo sa hrali so svojimi deťmi.
- *Asistencia učiteľovi* znamená, že rodičia môžu pomáhať v triede pri rôznych činnostiach, obohatiť ich svojimi zručnosťami alebo záujmami, pomôcť pri organizovaní podujatí, doprave, môžu priniesť materiály potrebné na projekty, pomôcť pri upratovaní, či výzdobe triedy atď.
- *Poradný výbor rodičov* je skupina rodičov, ktorí sa pravidelne stretávajú, aby mohli pomôcť pri plánovaní a realizácii programu.
- *Členstvo rodičovského združenia, Rady škôl* - rodičia rómskych a znevýhodnených detí sa zapájajú do života triedy aj tak, že sa podpisom zaviazu a stanú sa členmi rodičovského združenia, spolku priateľov školy, Rady školy a organizácií, ktoré napomáhajú škole.
- *Aktivity jednotlivých rodín* - vzájomné aktivity rodičov predstavujú možnosť spájania menej skúsených rodičov so skúsenejšími, možnosť nadviazania nových kontaktov, pomoc novým rodičom pri orientácii v programe alebo jednoducho príležitosť pre rodičov vymeniť si skúsenosti. Skupinové činnosti, do ktorých patria spoločné stretnutia rodičov, sú organizované za účelom podpory a socializácie

- *Informácie a vzdelávacie aktivity pre rodičov* - škola poskytuje rodičom informácie týkajúce sa tém, o ktoré prejavili záujem, napr. o vývine dieťaťa. Tieto aktivity môžu organizovať učitelia alebo rodičia.
- *Spoločenské podujatia pre rodičov, učiteľov a asistentov učiteľov* - niektoré aktivity môžu naplánovať zo spoločenských dôvodov – na podporu vzájomného spoznávania a spoločného využitia voľného času.
- *Spolupráca rodičov s inštitúciami v mieste bydliska* - v niektorých prípadoch škola nie je schopná sama splniť potreby rodiny, ale môže im pomôcť skontaktovať sa s potrebnými inštitúciami. Ide o záležitosti ekonomického charakteru, zamestnanosti, zdravotníckych služieb atď.
- *Knižnica* - škola si môže vytvoriť knižnicu pre rodičov, v ktorej budú mať možnosť nájsť a vypožičať si zaujímavé knihy, časopisy, audio alebo videozáznamy a filmy (A. Petrasová, 2002).

1. 8 Vzdelávanie rodičov

V rámci vzdelávacích aktivít rodičov je nutné mať na pamäti, že : a) informácie sa nutne sprostredkujú všetkým rodinám, ktoré ich potrebujú alebo prejavia o ne záujem. Nie je vhodné sa uspokojiť s odovzdaním informácií iba tým rodičom, ktorí sa na vzdelávacom podujatí zúčastnili. Je veľmi dôležité, aby všetky informácie určené rodinám boli jasne formulované, využiteľné a spojené s dosiahnutím lepších výsledkov ich detí v škole. Primerané plánovanie a príprava sú nevyhnutnou súčasťou vzdelávania rodičov. Dôležité je zistiť, o čo majú rodičia záujem. Na získanie uvedených informácií sa často využívajú dotazníky.

Dobrá príležitosť na vzdelávanie rodičov poskytujú stretnutia rodičov v škole. Keď sa rodičia zúčastňujú vzdelávacích aktivít, preberajú na seba úlohu žiakov. Zapájajú sa do diskusie, kladú otázky, vyjadrujú svoje názory a návrhy, vypracúvajú úlohy a získavajú informácie. Výsledkom je, že žiaci:

- Pociťujú väčšiu kompetentnosť rodiny, cítia úctu voči rodičom.
- Prejavujú sa pozitívne osobnostné kvality, zvyky, presvedčenia, hodnoty, ku ktorým sú v rodine vychovávaní.
- Rovnováha medzi časom stráveným pomocou v domácnosti, inými činnosťami a domácimi úlohami.
- Dobrá alebo zlepšená dochádzka.
- Uvedomenie si dôležitosti školy.

Rodičia:

- Uvedomujú si poslanie rodičovstva.
- Rozumejú vývinovým zákonitostiam, vytvárajú domáce prostredie podporujúce dieťa ako žiaka.
- Uvedomujú si vlastné možnosti v rodinnej výchove.

- Pociťujú podporu zo strany školy a iných rodičov

Učiteľ

- Spoznáva rodinné prostredie detí, kultúru, záujmy, ciele, potreby a názory rodín, z ktorých deti pochádzajú.
- Prejavuje úctu voči snahám a osobitostiam rodín.
- Porozumie mnohostrannosti osobnosti detí.
- Využíva možnosť podeliť sa o informácie týkajúce sa vývinu dieťaťa.

Informácie sa nutne sprostredkujú všetkým rodinám, ktoré ich potrebujú alebo prejavia o ne záujem. Neuspokojiť sa s odovzdaním informácií iba tým rodičom, ktorí sa na vzdelávacom podujatí zúčastnili. Je veľmi dôležité, aby všetky informácie určené rodinám boli jasne formulované, využiteľné a spojené s dosiahnutím lepších výsledkov ich detí v škole. Primerané plánovanie a príprava sú nevyhnutnou súčasťou vzdelávania rodičov. Dôležité je zistiť, o čo majú rodičia záujem. Na získanie uvedených informácií sa často využívajú dotazníky.

Za dôležité sa považuje uvedenie si zmeny vzťahov hlavne na úrovni rodič – učiteľ a pod ich spoločným vplyvom aj zmenu vzťahov detí ku škole. Hľadajú a prezentujú sa rôzne spôsoby nadväzovania kontaktov s rodičmi a vytvárania vzťahov vzájomnej spolupráce a dôvery. Spoločným spojivom je angažovanosť rodičov do činnosti školy v rámci rodičovstva, komunikácie, dobrovoľníckych programov, učenia sa doma, rozhodovania a spolupráce so školskou komunitou. Týchto šesť typov zapojenia rodičov slúži ako návod na ich spoluprácu so školou, vytváranie vlastných školských aktivít a programov. Každý z nich má rôzne špecifiká a vlastné zameranie. Sústreďme sa na pomoc rodičom stať sa lepšími rodičmi, umožniť im, aby nadobudli zručnosti a vedomosti potrebné pri výchove a vzdelávaní svojich detí prostredníctvom rozhovorov, besied, diskusných klubov, prednášok, pracovných dielní a pod.

Nik nie je schopný ovplyvniť život a budúcnosť detí tak, ako jeho rodičia. Oni sú najlepšími učiteľmi svojich detí. Spôsob, ako s nimi zaobchádzajú, a príklady, ktoré im dávajú, ich učia o tom, aký je život. Bez ohľadu na to, aké staré sú deti, v rodičovstve je skutočná sila. Ak táto sila nie je využitá, alebo ak je zneužitá, deti sa môžu cítiť bezcenné, môže im chýbať istota a nemusia byť schopné učiť sa a dosahovať výsledky. Potom ich prístup a správanie budú nasmerované proti ich vzdelávaniu a úspešnému zvládaniu životných situácií. Deti sú sústavne aj pod inými vplyvmi, ktoré ich formujú. Rodičia však môžu vplývať na to, ako ostatné sily budú ovplyvňovať ich deti (**A. Petrasová, 2002**).

2. VPLYV VZDELÁVANIA NA ZAMESTNANOSŤ RÓMOV

„V bezkonfliktnom zaradení sa rómskeho etnika do práce a života každej spoločnosti je na prvom mieste problém vzdelávania.“ (**J. Gavalák, 1999, s. 13**). Nedostatočné vzdelanie Rómov: „pôsobí na uzatváranie pracovného trhu, na celkový socio-ekonomický status a sociálny potenciál rómskej minority.“ (**T. Loran, 2002, s. 566**). Problémy vzdelávania Rómov majú: „svoje korene v dávnej minulosti a vo vývoji Rómov na tomto teritóriu. V odlišnosti podstaty samotnej kultúry, v ktorej sa kultúrne a duchovné bohatstvo a dedičstvo odovzdávalo z generácie na generáciu bezprostrednou komunikáciou, len ústnym podaním. Ani počas niekoľkých storočí na území Európy sa nedostali príslušníci tohto spoločenstva ako celok na vyššiu úroveň svojho etnokultúrneho rozvoja. Nepriaznivá vzdelanostná úroveň Rómov je tiež dôsledkom subjektívneho posudzovania a reflektovania hodnoty a potreby vzdelania pri hľadaní a objavovaní svojho miesta v spoločnosti“ (**S. Rigová – M. Maczejková, 2002, s. 697**).

Po roku 1989 prichádza veľa Rómov o svoje zamestnanie a stávajú sa tak nezamestnanými. Najčastejším dôvodom ich prepustenia sa stala ich nízka kvalifikácia. „Vývoj nezamestnanosti v rokoch 1990 – 1991 bol ovplyvnený dvoma okruhmi determinantov:

- celkovým poklesom zamestnanosti na Slovensku v dôsledku systémových zmien v ekonomike, reštrukturalizáciou hospodárstva, procesu dekoncentrácie a malej privatizácie. Pokles zamestnanosti bol najvýraznejší v tých odvetviach, ktoré tvorili hlavné zdroje zamestnanosti pre rómskych pracovníkov – priemysel, stavebná výroba, vnútorný obchod, komunálne služby. Značný vplyv na pokles zamestnanosti Rómov malo uplatňovanie trhových princípov v podnikovej praxi, čoho následkom bolo uvoľňovanie Rómov z dôvodu nízkej kvalifikácie a v niektorých prípadoch aj nízkej pracovnej spoľahlivosti.
- poskytovaním hmotného zabezpečenia a odstúpného, čo malo za následok na jednej strane dobrovoľné opúšťanie pracovných miest pracovníkmi a na strane druhej vstup značnej časti dovtedy pracovne pasívnych rómskych žien na trh práce. Svoju úlohu tu zohrala aj paternalistická politika socialistického štátu, dovtedy zabezpečujúca zamestnanosť aj menej usilovných a kvalifikovaných pracovníkov, či už išlo o Rómov alebo Nerómov.“ (**M. Lencová, 1999, s. 4**).

Tento vývoj prepúšťania a dobrovoľného opúšťania pracovných miest Rómami má za následok ich nezamestnanosť a dnes predstavujú nadmerne vysoký podiel dlhodobo nezamestnaných. Podľa T. Lorana (2002, s. 581 – 582) črty dlhodobej nezamestnanosti Rómov sa prejavujú najmä:

- „v regionálnom rozložení nezamestnanosti a jej štruktúry,
- v neefektívnom smerovaní uplatňovania nástrojov politiky trhu práce a nevytvorení podmienok pre rovnosť príležitostí,
- v marginalizovanom statuse minority,
- v priestorových podmienkach, v ktorých sa uskutočňuje život Rómov a v nemotivujúcom sociálnom prostredí,

- uzatvorenosťou oficiálneho trhu práce, čo je rozporom s princípom rovnakého prístupu k zamestnaniu, nízkou vzdelanosťou úrovňou,
- komunitnou uzatvorenosťou,
- v pretrvávajúcom vysokého stupňa negatívnych postojov voči Rómom ako takým vo väčšej časti majoritnej populácie,
- vo vysokom podiele na celkovom počte evidovaných nezamestnaných a na dlhodobej nezamestnanosti,
- v absencii pozitívnej stimulácie, ktorá by umožňovala hľadať si aj platenú prácu na úrovni minimálnej mzdy.“

V súčasnosti zostáva najväčšou prekážkou nezamestnanosti Rómov ich nízka kvalifikácia a nedostatočná vzdelanosť. „Mnohí Rómovia si neuvedomujú priamy vzťah medzi vzdelaním a zamestnaním, najmä preto, že mnohí Rómovia s určitým vzdelaním sú nezamestnaní. Väčšina Rómov zo separovaných a segregovaných komunít má iba základné alebo nedokončené stredoškolské vzdelanie, čo sú práve vzdelanosťné kategórie, ktoré tvoria najväčší podiel nezamestnaných na Slovensku. Pre nekvalifikovaných robotníkov je stále ťažšie presadiť sa na trhu práce, čiastočne preto, že dopyt po málo kvalifikovanej pracovnej sile na trhu klesá a čiastočne preto, že v dôsledku vysokých daní zo mzdy a rôznych nemzdových nákladov je zamestnávanie nekvalifikovanej sily relatívne drahšie ako kvalifikovanejších pracovníkov, najmä pri zohľadnení rozdielu v ich produktivite.“ **(Chudoba Rómov a sociálna starostlivosť o nich v Slovenskej republike. s. 36).**

Keďže sa Rómovia nemôžu, príp. nechcú uplatniť na trhu práce, väčšina z nich nachádza uplatnenie na neformálnom trhu práce, v rámci šedej a čiernej ekonomiky a prostredníctvom neformálnych zamestnaní sa pokúšajú vylepšiť svoj sociálny status. Problémovú skupinu tvoria aj mladí Rómovia, ktorí nevidia vzťah medzi vzdelávaním sa a zamestnaním sa. „Nevyučení mladí Rómovia nenachádzajú pracovné príležitosti a programovo sa hlásia k poberaniu sociálnych dávok. Stretávame sa aj s tým, že Rómovia nepokračujú v štúdiu, aby mohli čím skôr poberať sociálne dávky. Takíto mladí ľudia sa pravdepodobne nikdy nezamestnajú a nevytvoria sa u nich ani základné pracovné návyky. Vo veľmi mladom veku majú deti, ktoré s veľkou pravdepodobnosťou budú kopírovať spôsob svojich rodičov.“ uvádza **M. Lukáč (2001, s. 19).**

Jednou z možností zlepšenia situácie nielen mladých Rómov môže byť využívanie rekvalifikačných kurzov. Rekvalifikáciou sa rozumie: „teoretická príprava alebo praktická príprava, ktorá umožní evidovanému nezamestnanému alebo zamestnancovi zachovať, zvýšiť, rozšíriť, alebo zmeniť doterajšiu kvalifikáciu, alebo ju prispôbiť technickému rozvoju na účely pracovného uplatnenia evidovaného nezamestnaného vo vhodnom zamestnaní alebo na účely udržania zamestnanca v zamestnaní.“ (Zákon 387/1996 Z. z. o zamestnanosti. § 80. odsek. 1.) Na rekvalifikačný program odporúča evidovaného nezamestnaného úrad práce, sociálnych vecí a rodiny v prípade „nedostatku odborných kvalifikácií alebo zamestnaní, potreby zmeny ponuky kvalifikácií alebo zamestnaní vzhľadom na dopyt na trhu práce a straty schopnosti vykonávania pracovnej činnosti v doterajšom zamestnaní.“ **(Zákon 387/1996 Z. z. o zamestnanosti. § 80. odsek. 1.)**

Medzi najrozšírenejšie rekvalifikačné kurzy patria kuchár – čašník, kaderníčka, šička, zvárač a iné. Taktiež aj snaha o návrat k tradičným remeslám ako je prútenkárstvo, kováčstvo, ručné práce. Dôvodom k návratu k tradičným remeslám bola snaha priviesť Rómov k podnikaniu, samozamestnaniu. Čo môže Rómom brániť v podnikaní je: „nedostatok základného kapitálu, zložitost' administratívneho postupu pri registrácii firmy, nedostatok vedomostí a informácií z oblasti podnikania, orientácia na prítomnosť a okamžitý prospech, charakteristická najmä pre najchudobnejšiu časť rómskeho obyvateľstva (a nielen rómskeho), nedôvera v spravodlivosť spoločnosti voči nim, skupinová súdržnosť, sklon rozhodovať spoločne a z toho vyplývajúca častá neochota rómskej rodiny i širšej komunity dovoliť jednotlivcovi aby sa od nej v niečom odpútal, aby myslel a konal inak než ona – a tendencia vylúčiť ho, ak tak predsa len urobí.“ **(M. Lencová, 1999, s. 5).**

Ďalšou možnosťou zapojenia Rómov do pracovného procesu sú Verejno - prospešné práce. „Dohodnuté verejnoprospešné miesto je každé pracovné miesto, na ktoré je prijatý evidovaný nezamestnaný na základe dohody medzi úradom práce, sociálnych vecí a rodiny a zamestnávateľom na dobu najviac dvanásť mesiacov“ Zákon 387/1996. Nevýhodou verejnoprospešných prác je, že: momentálne sa programy zameriavajú na ponuku krátkodobých, nekvalifikovaných prác, ktoré nezvyšujú zručnosti účastníkov ani ich šance získania zamestnania v dlhodobejšej perspektíve.“ **(Chudoba Rómov a sociálna starostlivosť o nich v Slovenskej republike. 2002, s. 62.)**

ZÁVER

Na záver tejto príručky by sme chceli zhrnúť najčastejšie prekážky zamestnávania Rómov:

- nízka vzdelanostná úroveň,
- „vysoký podiel nižších vekových skupín bez odbornej a kvalifikačnej prípravy: Na základe analýz Ministerstva školstva SR, ale i našich praktických skúseností, veľmi vysoký počet žiakov rómskej národnosti po skončení povinnej školskej dochádzky nepokračuje v štúdiu, a tým sa dostáva do evidencie úradov práce vo veku 14 – 15 rokov bez akéhokoľvek vzdelania
- sociálna neprispôsobivosť, nízka úroveň pracovnej morálky, nespoľahlivosť: túto prekážku netreba analyzovať, uvedomuje si však, že sa nevzťahuje na všetkých evidovaných nezamestnaných klientov rómskeho etnika,
- nízka respektíve žiadna motivácia vo väzbe na cenu práce, územnú mobilitu a systém sociálnej pomoci: uvedená prekážka nie je typická len pre Rómov, aj evidovaní klienti majoritnej spoločnosti považujú za hlavný problém územnej mobility bytovú politiku, systém sociálnej pomoci, cenu práce nevynímajúc,
- klesajúci dopyt po nekvalifikovanej práci a prvky diskriminácie pri zamestnávaní: jednou z príčin vysokej nezamestnanosti Rómov je diskriminácia. U niektorých zamestnávateľov je výraznejšia u iných nie.“ (I. Černáková, 2002, s. 595).

V ústave Slovenskej republiky v druhej hlave v piatom oddieli Základných práv a slobôd sa uvádza: „každý má právo na slobodnú voľbu povolania a prípravu naň, ako aj právo podnikat' a uskutočňovať inú zárobkovú činnosť.“ (J. Drgonec, 2001, s. 79).

Závisí od samotných Rómov ako prijímajú možnosti, ktoré sa im ponúkajú, vlastná aktivita Rómov je nespochybniteľne dôležitá, zlepšenie života Rómov sa však odvíja nielen od zvýšenia vzdelanostnej úrovne, ale aj od možností, ktoré im trh práce ponúka, a v neposlednom rade od zmeny postojov Nerómov voči Rómom. Pozitívne zmeny je možné dosiahnuť len spoluprácou Nerómov a Rómov.

ZOZNAM POUŽITEJ LITERATÚRY

- BALVÍN, J. 1999.** Učiteľ romských žáků. In: *Rómové a jejich učitelé*. Ústí nad Labem: 1999, s. 55.
- BALVÍN, J. 2004.** Výchova a vzdělávání romských žáků jako pedagogický systém. Praha :2004, s. 5.
- DAVIDOVÁ, E. 1965.** *Bez kolíb a šiatrov*. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1965
- EPSTEIN, J. 1995.** *School/Family/Community Partnership: Caring for the Children We Share*. Phi Delta Kappa, May, 1995, s. 701 – 712
- FARKAŠOVÁ, E. 2003.** *Špecifiká profesijnej orientácie rómskych žiakov*. Bratislava: VÚDPaP, 2003
- GAVALÁK, J. 1999.** Celosvetový problém Rómov. In: *Rodina a škola*. Roč. 47, 1999, č. 9, s. 13.
- GODLA, F. 2000.** Ako kvapky vody na kameň: prečo je potrebné písať a hovoriť o pedagogike orientovanej na potreby výchovy a vzdelávania rómskych žiakov? In: *Učiteľské noviny*. Roč. 50, 2000, č. 25, s. 3.
- GODLA, F. 2004.** RNL. č. 656-663, 14.ročník, 2004, s.8
- HORNÁK, L. :** *Rómsky žiak v škole*, Prešov, 2005, s. 162
- Chudoba Rómov a sociálna starostlivosť o nich v Slovenskej republike, Bratislava, Svetová banka, Nadácia S.P.A.C.E., INEKO, Inštitút otvorenej spoločnosti 2002*
- KOVAŘOVÁ, E. – PETRASOVÁ, A. 2002.** Sila pozitívneho rodičovstva. Inovácie v škole. In: *Zborník z konferencie 15. – 17. november 2002 Štrbské Pleso*. Dolný Kubín, Vrábek 2003, s. 79 – 82.)
- LENCOVÁ, M. 1999.** Vzdelanie a zamestnanosť – kľúčové oblasti integrácie Rómov. In: *Práca a sociálna politika*. Roč. 7, 1999, č. 3, s. 4, 5.
- LORAN, T. 2002.** Sociálna politika a zamestnanosť Rómov. In: *Súhrnná správa o Rómoch na Slovensku*. Bratislava : 2002, s. 566,. 581 – 582
- LUKÁČ, M. 2001.** K niektorým možnostiam a špecifikám zamestnávania absolventov rómskej národnosti. In: *Mládež a spoločnosť*. Roč.7, č. 3, 2001, s.19.
- MORRISON, P. 1980.** *Parent Empowerment and Child Care Regulation*. Young Children, 48(6), 1980
- NAVRÁTIL, P. 2003.** *Romové v české společnosti*. Praha : 2003.
- PETRASOVÁ, A.** *Projekt Phare – Zlepšenie podmienok sebarealizácie Rómov vo vzdelávacom systéme – SK0002.01*, s 28, 34
- PÍŠOVÁ, D. 2003.** *Poslanie a príprava rómskeho asistenta učiteľa*. In : *Pedagogické rozhľady*. 2003, č. 1, s. 9.
- PRŮCHA, J. 2000.** *Moderní pedagogika*. Praha: 2000.
- PRŮCHA, J. 2000.** *Přehled pedagogiky*. Praha : Portál, 2000. ISBM 80-7178-399-4.
- RIGOVÁ, S. – MACZEJKOVÁ, M. 2002.** Vzdelávací systém a Rómovia. In: *Súhrnná správa o Rómoch na Slovensku*. Bratislava : 2002, s. 697
- ROUS, J. 1994 .** *Romové vzhled do problému a možnosti evangelizace*. Brno 1994, s. 8-9.
- ŘÍČAN, P. 1998.** *S Romy žít budeme-jde o to jak*. Praha : 1998, s. 109.
- SEMAN, K. et. al. 1991 .** *Rómska matka*. Press a Press, PF, Nitra 1991, s.83
- ŠOTOLOVÁ, E. 2000.** *Vzdělávání Romů*. Praha: Grada, 2000.

TKÁČOVÁ, A. 2003. Vzdelávanie Rómov – krátky exkurz do minulosti, súčasný stav a návrhy. In: *Zborník príspevkov z vedeckého seminára s medzinárodnou účasťou. Spišská Nová Ves : 2003*, s. 230

VALACHOVÁ, D. et. al. 2003. *Vzdelávanie Rómov*. Bratislava: SPN, 2003, s. 39.

Zákon č. 408/2002 Z. z., ktorý dopĺňa zákon č. 29/1984 o sústave základných a stredných škôl, § 50 odsek 1

Zákon 387/1996 Z. z. o zamestnanosti. § 80. odsek.1

ODPORÚČANÁ LITERATÚRA

BALVÍN, J. 1999. Učiteľ romských žáků. In: *Rómové a jejich učitelé*. Ústí nad Labem: 1999

BALVÍN, J. 2004. *Výchova a vzdělávání romských žáků jako pedagogický systém*. Praha: 2004

VALACHOVÁ, D. et. al. 2003. *Vzdelávanie Rómov*. Bratislava: SPN, 2003

ŘÍČAN, P. 1998. *S Romy žít budeme-jde o to jak*. Praha : 1998,

Názov: ~~XXXXXXXXXXXXXXXXXXXX~~ **Občianske učenie**

Školiaci program o multikulturalizme a motivácii pre učiteľov žiakov stredných škôl pochádzajúcich zo sociálne znevýhodneného a výchovne menej podnetného prostredia.

Autor: Mgr. Martina Balogová-Slobodníková

PaedDr. Ingrid Zubková

Recenzent: PaedDr. Ján Cangár

Jazyková úprava: PaedDr. Ingrid Zubková, Vlasta Školková

Obálka: Roman Štaffen

Náklad: ~~XXXXXXXXXXXX~~ 100 ks

Rozsah: 35 strán

Vydavateľ: EUROFORMES, s.r.o.

Vydanie: prvé

Formát: A4

ISBN ~~XXXXXXXXXXXX~~ 978-80-8141-111-1